

Balázs Zoltán:

HOLMIK 2.

Harang

A szekularizáció nemcsak a vallás és a vallásos ember háttérbe szorítását jelenti, hanem a szent dolgok profanizációját is, ha ugyan nem elsősorban azt. A dzsiggelo Mikulás-figura, a fülbeszúrt feszület, a rockkoncert füstje, az operaeloadás, a lelki szaktanácsadás, az emberi méltóságról zengett himnuszok, a szószéket helyettesítő televízió mind-mind profanizált vallási tárgy vagy intézmény. A harang az utolsó, még megkímélt dolgok egyike. Talán néhány év még, és ennek is vége. Unokáink kedvéért sietve kell rögzítenünk tehát a harangok megszólalásának és zengésének eseményét.

A nagyváros hétköznapi forgalmát egyre nehezebben törlik meg a mázsás harangok is, de a vasárnap (amelyet lassan ugyancsak elborít a világ mocska) valamelyest mégiscsak csöndesebb nap még, amikor az ember az utcát sétára is használhatja, s lelassíthat a harangok szavára. Ha a harang megszólal, az embernek hallgatnia kell. És hallgatnia kell.

A harang, ellentétben a csengőkkel és csengettyűkkel, nem hangszer. Harangszóra nem lehet énekelni. Zeneművekben a harangszót más hangszer adja vissza, mint a természeti jelenségeket. A harangszó ugyanis beszéd, külön nyelv, mint az állatoké, csak sokkal magasabbrendű azokénál.

A harang szava mindenekelőtt csöndet parancsol. Nincs hatalmasabb, ellentmondást nem tűrőbb parancs, mint a csönd parancsa. Amit tennünk kell, azt elsősorban hallani akarjuk, nem pedig olvasni, látni, kikövetkeztetni.

A harang szava az emberiség szava is. Az ipari kor előtt az emberiség hangja a harangokkal hallatszott a legmesszebbre. A haranggal kiáltottunk a természetbe. Az ipari kor a harangot ebben a tekintetben a szirénával helyettesítette. Ma sem tudunk nagyobb kiáltani, mint a sziréna vijjogása. A sziréna persze nem képes csöndet teremteni; éppen ellenkezőleg: pánikot kelt, a sürgés-forgás megkettőzésére ösztökél, s mindenkit odva felé űz. A harang, még ha félrevert is, egybegyűjt, segítségnyújtásra készítet, ismeretleneket kötöz egymáshoz. A harang az emberiség szava: vagyis az emberiséget megteremtő szó, a közösség archaikus nyelve, amelyet karonülő és agg egyképpen megért.

Zúg a harang, mert oltani kell. Szólít, mert menteni kell. Zeng-bong, mert ünnepegni vár. Kondul, mert figyelmeztet.

A harang ritmust ad az életnek, egyénnek és közösségnek egyaránt, az idő múlását jelezve. Az idő és az idő számítása egész valónkat meghatározza. Nem gondolunk gyakran rá, mint ahogy a tér dimenzióira sem gondolunk külön-külön. A mérés a legcsodálatosabb emberi tudomány, vagy inkább minden tudomány legfőbb módszere. A mérés mindenekelőtt mégsem tudomány, hanem liturgia. A modern fizika ezt csak megerősítette: semmilyen mérés nem független attól, amit mér és hogyan mér. Semmilyen mérés nem egzakt, sem az időé, sem a téré. Nincs a hatalmunkban egyetlen mérce sem. Az idő mértékegysége sem a miénk. Ajándékba kaptuk, akárcsak az idők kezdetét. Ezért az idő múlásának gyorsasága vagy ritmusa is felsőbb hatalmaktól meghatározott. A tiktakoló falióra, a mutatók mozgása misztériumokat hordoz; nem véletlenül egyik főszereplője a romantika rémtörténeteinek az órásmester. A polgári szalonból vagy hálósobából száműzetett a szentkép, a mécses; a horror sacer azonban mégis megmarad: az óra könnyörtelenül kegyeg, méri az időt, s ez még a világba feledkezett embert is néha rettegéssel tölti el. Talán az óra ma az a tárgy, amely a régi házioltárt, a lareseket, az ikont is helyettesíti, mivel folyton az emberi erőfeszítések hiábavalóságára figyelmeztet. De közvetlen értelemben az óra mégiscsak a harangot pótolja, amennyiben ritmust ad az időnek, és ezzel hatalmat gyakorol fölöttünk.

A Harangok Ura tehát a legnagyobb Úr, aki az idő és az idők törvényének is az Ura. Minden harangozás, amely az idő múlását jelzi, egyúttal istentisztelet is. A mérés, a számolás, legyen tudományos szempontból bármennyire bonyolult s önmagán belül egzakt és koherens, végső soron liturgia.

A harangban van valami, ami szinte élőlénné teszi: a harang „lakik”, „Rómába megy”, „megszólal”. Thomas Mann legszebb, mert legtisztább regényében, *A kiválasztottban* a pápai hivatalra elmondhatatlan bűnök és szenvedések után eljutott Gregorius bevonulása előtt a harangok már „három nappal maguktól szólani kezdenek”. „Harangszó, harang-ár supra urbem, az egész város felett, kongással zsúfolt levegő-egében!” A harangzúgás szinte átveszi a levegő helyét, a magasban mázsás ércöntvények szabadulnak el, s hosszú percekre az emberi akarattól függetlenül élnek, mozognak, üzennek, vágyakoznak és betöltik a földet.

Kávé

„A világ tényleg borzasztó sárteke volna bor nélkül, közönséges hely tea nélkül, s még ennél is szegényebb sör híján; mégis, elképzelni sem tudok semmit, ami a test dolgait nagyobb spiritualitással volna képes fölruházni, s ami méltóbb volna az emberhez, mint egy forró fekete, s mellette egy pohár hideg (de nem jeges) víz, föltéve, hogy mindkettő elsőrendű minőségű.”

(Kolnai Aurél: Politikai emlékiratok)

Forró. Fekete. Illatos. Zamos.

Tudjuk, a konyhán civilizációk sorsa dől el. A konyha az érzékek egyensúlyba hozásának helyszíne. Az érzékek egyensúlya nélkül pedig a szenvedélyek egyensúlyba hozása sem képzelhető el, márpedig minden civilizáció a szenvedélyek egyensúlyán nyugszik.

Sokféle egyensúly létezik és létezhet, de vannak klasszikusok, amelyeket nem érdemes bolygatni. S vannak alaptételek, amelyeket nem is lehet megbolygatni. Ilyen alaptétel a kávé, amely keverhető ugyan egyéb összetevőkkel, de önmagában véve is tökéletes, sőt mással nem pótolhatóan tökéletes. A jegeskávé, a tejeskávé, a cappuccino nem kávé, hanem koktél, s mint ilyen, játék. A játékokról azonban majd máskor.

Sokféle illatos, zamos és forró ételt és italt veszünk magunkhoz, de feketét csak egyfélét. Ma már ritkán hallani, hogy valaki „egy feketét” rendel, pedig ennek jelentősége van: ez az egyetlen szín, amit mint ilyet magunkhoz vehetünk.

A fekete ismeretlenségre, mélységre, távolságra utal, de ugyanakkor vonz, meleget sugároz, elrejt, beburkol és lecsöndesít. (S ezért nincs igaza Edmund Burke-nek, aki szerint a fekete, a sötét elsősorban rettegéssel tölt el minket.) Ha sötét vesz körül minket, mindenekelőtt csöndet kívánunk, hogy jobban figyelhessünk. A kávé lelassít, megnyugtat, lecsöndesít: a csészéből a csöndet isszuk. Leghelyesebb, ha a kávéházban semmiféle zene nem szól.

A sötétben számos hang szól hozzánk az ismeretlenből, a távolból, a mélységből. Figyelnünk kell, hogy felelhessünk. A gőzölgő kávé mintha szólna.

A bor a lélek itala: a bort magunkhoz véve a lelket tápláljuk. S a lélek mozgásba jön: érez, emlékezik, átél, fölkarodik, s megnyilatkozik. A bortól mozgatott lélek megnyilatkozásának formája a líra.

A kávé a szellem itala. Ellentétben a borral, a kávé nem lehet semmihez sem fogyasztani: annak helye az étkezés végén van, minden fogástól elkülönítve, amikor már a test és a lélek is jóllakott. A szellem ugyanis nem úgy van „bennünk”, mint a lélek, amely belülről mozgat, át- meg átjárja testünket, s amely ezért táplálásra szorul. Hiszen a lélek lehet gazdag és szegény, sekély és mély.

A szellem azonban legalább annyira „kívül” van, mint amennyire „belül”. A szellem nemcsak úgy mozgat, hogy indít, hanem úgy is, hogy hív. Magához szólít, s párbeszédbe kezd velünk; közöl és föltár, de ezzel együtt teremti is. A szellem nem lehet gazdag vagy szegény, sekély vagy mély; a szellem vagy jelen van, vagy nincs.

A kávé gondolatokat ébreszt, nem érzelmeket. Nem magányos gondolatokat, hiszen ilyenek voltaképpen nincsenek: minden magányos gondolat valójában csak érzés. A gondolat mindig kettő. Mihelyt kimondatik a szó, megszületik az Ige, s máris dialógus kezdődik.

Az igazán komoly filozófia mindig dialógus. A szellem a párbeszédben nyilatkozik meg a legpontosabban. S az igazi párbeszédhez két ember kell, bár kétségtelen, hogy néha önmagunkkal is termékeny eszmecserét tudunk folytatni. A kávéházban méltósága van az egyedül ülő gondolkodónak, de kiemelt tisztelet illeti meg a beszélgetőtársakat. Magasrendű kávékultúrával rendelkező népek körében Szókratészt a kávéházban lehetne megtalálni.

A kávé egyszerre csak kis mennyiségben fogyasztható; a szín mellett ebben is különbözik a teától, amely éppen ezért a kávé nem pótolhatja vagy helyettesítheti. Az úgynevezett „hosszú kávé” perverzió. A szellem sohasem fecseg, a hosszú kávé pedig maga a fecsegés, amelynek legmegfelelőbb helye kétségtelenül a bögre. Ezért van, hogy kávéból a kevés lassabban fogy, mint a sok. Egyetlen korty intenzívebb, mint egy egész pohár. De a kávé elfogyasztása mégis egyetlen cselekmény, amit nem lehet megszakítani, félbehagyni, a végtelenségig elnyújtani. A kávé csak forrón iható, ezért nem szabad hagyni, hogy kihűljön. A párbeszéd nem üzengetés, hanem gondolatoktól éltetett kapcsolat. A kihűlt kávé már nem mond semmit, fogyasztása értelmetlen, akárcsak a szeretett lény lábnyomának csókolgatása.

S mit is mondhatnánk az újramelegített kávé botrányáról? Nehéz volna találni valamit, ami egyszerre volna fullasztóbb, zavarosabb, émelyítőbb és tisztátalanabb, mint az újramelegített kávé. Pedig az is fekete, gőzölög, forró, és még valami aromát is tartalmaz. Mégis valami lényegi, visszataszító hamisság rejlik benne. A hamisság oka a kényszerítés, az önkény. A szellem nem viseli el a zsarnokságot. Csak ahhoz van jogunk, hogy megszólítsuk a szellemet és párbeszédet kezdeményezzünk vele; de ahhoz nincs, hogy tetszésünk szerint beszéltessek. S mivel a szellem hatalmasabb nálunk, nemcsak jogunk, hanem képességünk sincs hozzá. Az újramelegített kávéból tehát csak a kényszer gőzölög, feketesége és forrósága a pokol feketesége és forrósága.

A kávéfőzést ezért nevezik – helyesen – szertartásnak. Ha hibátlanul akarunk eljárni, akkor a kávé magunk őröljük, a vizet magunk töltjük be, s a lángot magunk gyújtjuk meg. A kávé, a vizet s a tüzet egyaránt gondosan kell adagolni. Előbb az illat jelentkezik és csöndet parancsol. Aztán megjelenik a folyadék, cseppenként,

mint az elixír, majd csörgedezve, mint a forrás. Végül a gőz, sivitva és sürgetően. Legjobb, ha a csésze már ki van készítve, s a tűz közelébe van állítva, hogy illatot és meleget vegyen föl, mielőtt befogadja a kávé. Csészét mondtam, vagyis olyan kis-öblű cseréppoharat, amelynek füle van. A közönséges üveg pohár ugyanolyan sértés a kávéval szemben, mint a borral szemben. A fül pedig nemcsak azért fontos, hogy ne égesse ujjunkat a csésze, hanem azért is, hogy nagyobb áhítatot érezzünk. Az emberi kéz mindig hordoz magán valami tisztátalant, ezért szent dolgokhoz pusztán kézzel lehetőleg nem nyúlunk. A csészét, mint a poharak és tányérok kiváltságosát, külön tányér illeti meg. Hasonló okból különítjük el a kockacukrot, hangsúlyozva, hogy nem tartalmi, hanem formai, vagyis a szertartás szempontjából nézve sokkal fontosabb különbséget képvisel a közönséges kristálycukorhoz képest. A kávéiváshoz lehetőleg leülünk. A normálméretű kockacukorból többnyire egy is elég; a túl sok cukor koktélosítja a kávé. A cukrot föloldjuk, és a kanalat kivesszük a csészeből: visszataszító látvány, amikor valaki kanállal a csészében issza a kávé. He-lyénvaló, ha vékonyfalú üveg pohárban tiszta hideg víz is kíséri a kávé, amellyel szánkat előkészítjük, illetve azt a testi-lelki szomjúságot oltjuk, amelyet az intenzív szellemi tevékenység is előidézhethet.

A kávé elfogyasztása nem a szertartás része, hanem annak célja. A kortyolás pedig már szellemi tevékenység.

Kert

Miért épít (így: épít) kertet az ember? Miért választják oly sokan, főleg életük alkonyán a kertészkedést napi foglalatosságnak? Olyanok is, akik korábban semmilyen mélyebb kapcsolatban földdel, növényekkel nem voltak?

A kertészkedés mint tevékenység luxus, vagyis az elemi létfeltételek megteremtésének gondját már maga mögött tudó ember kiváltsága. Száz évvel ezelőtt kertet csak kastélyok és udvarházak körül találhattunk – a falu akkor még jobbra sárban úszott és porban fuldokolt. A kertművelés már formaalakítás, akárcsak a művészet. Ellentétben azonban a szobrászattal, festészettel, komponálással, de hasonlóan az öltözködéshez, a kertművelés olyan művészet, amely mindenki számára hozzáférhető. A kertépítés és az öltözködés mindannyiunk számára az esztétikummal való találkozás legközvetlenebb és legtermészetesebb terepe. Persze vannak híres kertépítők, mint ahogy vannak híres divattervezők is; ámde sem a kertépítés, sem az öltözködés nem „tisztá” vagy klasszikus értelemben vett művészet.

A festészet, s kisebb mértékben ugyan, de alapvetően a szobrászat is mesterséges környezetet, háttérrel tételez föl, amellyel mint adott esetben folyton változó (pél-

dául más-más megvilágítást nyújtó) külsővel kommunikál, de amely végső soron mégis része az alkotásnak. A klasszikus műalkotás statikus, befejezett, határai világosak, csak a szemlélő változtathat rajta.

Van persze tisztán mozgásból álló klasszikus formaművészet is: a tánc. Csakhogy a megtervezett mozgás dinamikája lényegében hordoz egy statikus, befejezett, kidolgozott, végiggondolt elemet, s ezzel voltaképpen nagyon is szoros kapcsolatba hozza a tárgyak formálásának művészetével. Sajátos átmenetet jelent a zene, amelyben a hangok dinamizmusát még erőteljesebben korlátozzák a műfaji és hangzási szabályok és konvenciók, s mindenekelőtt az a tény, hogy a hang nem látható, miközben az emberi érzékszervek közül a szem az, amely bármely változásnak a legtöbb mozzanatát észlelni képes.

Amikor azonban kertet építünk, amikor fölöltözünk, olyan formákat teremtünk, amelyek szükségképpen ki vannak téve tőlünk független erők hatásainak. A kertben a növények élete, születése, növekedése és elmúlása, a természet erői, az évszakok és napszakok változásai a formákat mozgásba hozzák, talán kevésbé élénken, mint az emberi test, de annál sokkal hatalmasabban, lebírhatatlanabban és kiszámíthatatlanabban.

Amikor fölöltözünk, testünknek színt és formát adunk; de nincs hatalmunk afölött, hogy mások öltözködését, mozgását, színeit és formáit is megszabjuk (sőt saját mozgásunk fölött sem rendelkezünk teljes ellenőrzéssel), s ezért kiszolgáltatjuk magunkat olyan erőknek, amelyek legalább annyira kiszámíthatatlanok és szeszélyesek, mint a természet erői. Ki tudja megjósolni, hogy ő milyen esztétikai minőséget fog képviselni a ruhák és formák mindennapi karneváljában? A divatbemutatók sajátossága, hogy csak a ruha a fontos, azok, akik bemutatják őket, olyannyira nem, hogy általános elvárás szerint testileg lehetőleg ne is különbözzenek egymástól. A divatbemutató a ruháról szól, s nem az öltözködésről.

Ahogy az ember öregszik, teste egyre kevésbé vonzó. Formái egyre kevesebb esztétikai értéket hordoznak, s mozgása is elnehezül. Talán ezért van akkora jelentősége a kertnek az öregedő ember életében: a kert az emberi testet helyettesíti. Már nem a ruhák, hanem a virágok és a fák, a bokrok és a cserjék foglalkoztatják; már nem saját mozgására figyel, hanem az idők járására, a növények rejtett életének rezzenéseire.

A kert vagy a park a természet és az ember esztétikai sakkjátszmája. Szobrainkat, még inkább festményeinket és jobbára hangszereink hangját is elrejtjük a magunk építette falak közé, s kizárjuk a természetet. Amikor kilépünk a falak – a ház vagy a város falai – közül, s kertépítésbe fogunk, egyszeriben játszani kezdünk. Nem a gyermek önfeledt, hanem a felnőtt bonyolult, stratégiai játékát, amelynek szabályai, trükkjei, cselfogásai vannak, s amelyet lehet jól és ügyesen, de lehet rosszul és

ügyetlenül is játszani, s végre el is veszíteni, mint Bouvard és Pécuchet, a nagyképű és gyógyíthatatlan kontárság halhatatlan figurái.

A kertben az ember formákat teremt. Minden forma határ, s minden formaalkotás határkijelölés. A kert legfontosabb része ezért a kerítés (kert – bekerített terület); noha maga a kerítés nem része a kertnek, mégis létfeltétele. Az embernek nem adatott hatalom arra, hogy a semmiből anyagot létrehozzon; arra azonban igen, hogy az anyagnak határt szabjon. S éppen a kert az, amelynél a határ, a kerítés fontossága a legszembeötlőbb. Még akkor is, ha nem látjuk azokat, egy igazi kertben vagy parkban valahogy érzékeljük, hogy vannak határai. A franciakert ezt az elvet a végletekig feszíti: a kert belül is csupa mesterséges forma, vagyis vonal és határ.

A kertben a természet elfogadja az ember alkotta formákat, de anélkül, hogy kizárólagos hatalmába adná magát – hiszen ez kizárná a valódi partnerséget. A kertben az ember nem uralkodik a természet erői fölött, mint a házában, ahol tűz és víz, erő és élet az ember akaratához igazodik. A kertben, a parkban nincs uralom, nincs szolgaság – ezért a bűnbeesés előtt az első emberpár otthona nem ház, hanem kert, az Éden, ahol a bűnbeesés után az embernek immár semmi keresnivalója nem lehet. De minden igazi kert az Éden mintájára készül. Örök vágyunk nem annyira várak és paloták, egek és fellegek, hanem kertek és ösvények felé vonz minket.

Szavazás 1947. augusztus 31-én